

by the bodies of pre-trial investigation of money, acquired by criminally wrongful way or obtained by a legal entity as a result of a criminal offense commission, the authors distinguished typical violations of procedural orders and criminalistic recommendations in dealing with monetary notes as material evidence during the conduct of investigative (search) actions.

With the purpose of equipping the bodies of pre-trial investigation with modern scientific and technical means of field criminalistics, there was proposed the concept of a unique technical and criminalistic tool in the form of a multifunctional multicurrency software and hardware complex, that in the processing of monetary notes – material evidence when carrying out investigative (search) actions, would ensure high-speed automated performance of such functions as: 1) detection of the validity of a large number of banknotes in national and foreign currencies of different denominations and years of issue, with recognition of various types of falsifications, as well as souvenir products and special imitation means; 2) sorting; 3) recalculation with the determination of the total quantity and quantity by each note and total amount; 4) scanning and perpetuation by compiling and printing a detailed written description (appendix to the inspection protocol), and full-colour digital photography and high-resolution video recording of not only the general form and machine-readable mandatory requisites of banknotes, but also various acquired criminalistic important signs (inscriptions, fingerprints, microparticles, spots of various substances of natural and synthetic origin, etc.); 5) data exchange in real time with databases of the National Bank of Ukraine and various criminalistics registrations, first of all, with a database of criminalistic accounting of monetary notes; 6) packing and sealing of seized monetary notes.

Keywords: innovative technologies, technical and criminalistic means, perpetuation of material evidence, monetary notes – material evidence.

УДК 343.98

В. А. Фастовець, старший науковий співробітник Національної академії Служби безпеки України, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Досліджено деякі питання правової регламентації в чинному вітчизняному законодавстві щодо участі обізнаних осіб у оперативно-розуиковій діяльності. Сформульовано авторські пропозиції стосовно усунення виявлених недоліків шляхом унесення змін до чинних нормативно-правових актів.

Ключові слова: спеціальні знання, оперативно-розуикова діяльність, Служба безпеки України, спеціаліст, експерт, обізнана особа.

Проблемним питанням використання наукових, технічних, природничих та інших спеціальних знань у кримінальному провадженні з метою виявлення, розкриття й розслідування злочинів протягом тривалого часу приділяється значна увага як із боку практичних співробітників, так і науковців.

Актуальність цієї тематики зумовлена постійним технічним прогресом, оновленням технічного ряду наукових, криміналістичних та інших засобів, котрі використовуються під час виявлення, фіксації й вилучення слідів злочину, появою нових видів експертних досліджень, зміною форм використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві та багатьма іншими чинниками.

Слід зазначити, що основна увага законодавця щодо здійснення правової регламентації використання спеціальних знань, звернена саме до процесуальної сфери, зокрема, до стадій досудового розслідування та судового розгляду. Натомість окремі аспекти участі обізнаних осіб у діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів під час виявлення, припинення й розкриття злочинів залишилися переважно поза правовим полем.

Питанням використання спеціальних знань у кримінальному процесі приділено чимало уваги з боку вітчизняних науковців, зокрема О. О. Бондаренка, А. Ф. Волобуєва, В. А. Журавля, І. В. Пирого, В. Д. Понікарова, В. М. Реваки, В. В. Семенова, В. Ю. Шепітька та ін. Зазначена тематика також знайшла своє відображення в наукових працях закордонних учених, таких як Г. І. Грамович, А. В. Дулов, Ю. О. Калінкін, В. М. Махов, О. В. Селіна, І. М. Сорочотягін, І. Я. Фойницький.

О. О. Ісаєва, В. А. Колесник та О. І. Риженко у своїх працях приділили певну увагу особливостям залучення фахівців до участі в оперативно-розшуковій діяльності, натомість такі дослідження мали здебільшого епізодично-фрагментарний характер і не стосувалися правових питань.

Отже, метою статті є аналіз норм чинного законодавства для виявлення недоліків правової регламентації порядку залучення оперативними підрозділами обізнаних осіб до процесу виявлення, припинення й розкриття злочинів, а також формулювання власних пропозицій щодо вирішення проблемних питань.

Як свідчить практика роботи оперативних підрозділів, залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями, до проведення оперативно-розшукових, оперативно-технічних, контррозвідувальних заходів у багатьох випадках є необхідною передумовою ефективності їх проведення¹. Водночас оперативні співробітники досить часто звертаються за допомогою до обізнаних осіб і за межами проведення оперативних заходів.

Натомість аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок про відсутність належної правової регламентації порядку та форм залучення обізнаних осіб співробітниками оперативних підрозділів. Так, Закон України «Про контррозвідувальну діяльність»² не передбачає можливості залучення допомоги носіїв спеціальних знань під час здійснення цього виду

¹ *Курилін І. Р.* Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, які посягають на права інтелектуальної власності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Київ, 2007. 16 с.

² Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 № 374-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89 (зі змінами та допов.).

оперативної діяльності. Аналогічний недолік містять і положення Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»¹. Зазначене проблемне питання потребує свого вирішення, адже результати оперативно-розшукової діяльності знаходять своє відображення в багатьох документах (рапорти, довідки та ін.), які оформляються оперативними співробітниками. Якщо можливість долучення до оперативних матеріалів, наприклад, результатів експертного дослідження, у цілому не викликає заперечень, то питання визначення правових підстав залучення оперативними співробітниками до участі в проведенні оперативних заходів осіб, які володіють спеціальними знаннями, є досить актуальним. Адже воно тісно пов'язане з можливістю використання в подальшому результатів оперативно-розшукової діяльності як приводів і підстав до початку кримінального провадження, а в подальшому – як джерел доказів.

Аналіз нормативно-правових актів, які регламентують окремі напрями здійснення оперативної діяльності підрозділами Служби безпеки України, свідчить про дещо несистемний підхід вітчизняного законодавця до досліджуваного питання.

Так, відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України»² в разі проведення заходів щодо боротьби з тероризмом і фінансуванням терористичної діяльності Служба безпеки України, її органи та співробітники мають також право залучати до проведення перевірок, ревізій і експертиз кваліфікованих спеціалістів установ, організацій контрольних і фінансових органів. У подальшому це положення було продубльоване в підп. «в» п. 2 ст. 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»³ та стосувалося спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю Служби безпеки України під час здійснення ними відповідних заходів.

Водночас, треба констатувати, що зазначені законодавчі формулювання не вирішують окресленої проблеми в цілому, оскільки:

— передбачають можливість своєї реалізації під час здійснення заходів за чітко визначеними напрямками (щодо боротьби з тероризмом, фінансуванням терористичної діяльності, боротьби з організованою злочинністю), залишаючи поза своєю увагою інші, не менш важливі, напрями (протидію розвідувально-підривної діяльності проти України, контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу та територіальної цілісності, оборонного й науково-технічного потенціалу, економічної та інформаційної безпеки держави, охорону державної таємниці тощо);

— обмежують форми використання спеціальних знань залученням спеціалістів до проведення перевірок, ревізій і експертиз, залишаючи поза

¹ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303 (зі змінами та допов.).

² Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-ХІІ. *Там само*. 1992. № 27. Ст. 382 (зі змінами та допов.).

³ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ. *Там само*. 1993. № 35. Ст. 358 (зі змінами та допов.).

увагою інші форми, які активно використовуються співробітниками оперативних підрозділів (технічна допомога, консультації тощо);

— визначають такі вимоги до спеціалістів, як кваліфікованість та належність до установ, організацій контрольних і фінансових органів. Якщо формально розглядати цю вимогу, то спеціаліст, який не є співробітником установ, організацій контрольних і фінансових органів, також не може бути залученим до участі в певних заходах.

Подальший аналіз нормативно-правових актів, котрі регламентують окремі напрями діяльності підрозділів Служби безпеки України, також свідчить про неприділення достатньої уваги виокремленому нами питанню.

Так, ст. 13 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»¹, яким визначено Службу безпеки України головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, спеціалістів серед іншого віднесено до сил і засобів суб'єктів боротьби з тероризмом, що використовуються при проведенні антитерористичної операції. Проте аналіз ст. 4 цього Закону, яка визначає перелік суб'єктів боротьби з тероризмом, а також ст. 15, котра визначає повноваження цих суб'єктів, дозволяє зробити висновок, що мається на увазі не діяльність оперативних підрозділів із виявлення або припинення злочинів, а антитерористичні заходи, які переважно мають адміністративний характер.

Чи не єдиним законом, у якому використовуються терміни, характерні для сфери використання спеціальних знань, зокрема «спеціаліст», «фахівець», «експерт», «експертиза», є закон України «Про державну таємницю»², який визначає Службу безпеки України спеціально уповноваженим державним органом у сфері забезпечення охорони державної таємниці. Слід зауважити, що аналіз положень цього нормативно-правового акта дозволяє зробити висновок, що використання законодавцем термінів «спеціаліст» і «фахівець» свідчить не стільки про їх належність до носіїв спеціальних знань, скільки стосується їх фахової підготовки та наявності в них відповідного практичного досвіду. Разом із тим термін «експертиза» використовується в контексті процедури визначення наявності умов для проведення діяльності, пов'язаної з державною таємницею, у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, установах і організаціях. Отже, зазначені терміни не стосуються використання оперативними підрозділами спеціальних знань під час виявлення й припинення злочинів.

Зазначений Закон також містить правову регламентацію діяльності державного експерта з питань таємниць. До повноважень цієї особи належить віднесення інформації до державної таємниці у сфері оборони, економіки, науки й техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, зміни ступеня секретності цієї інформації і її розсекречування. Ці повноваження реалізуються шляхом винесення державним експертом

¹ Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180 (зі змінами та допов.).

² Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. *Там само*. 1994. № 16. Ст. 93 (зі змінами та допов.).

пертом з питань таємниць відповідного висновку, зокрема, під час здійснення оперативно-розшукової або контррозвідувальної діяльності підрозділами Служби безпеки України, у тому числі з метою встановлення підстав для початку кримінального провадження (наприклад, під час з'ясування наявності відомостей, що становлять державну таємницю, у матеріалах, переданих громадянином України представникам іноземної держави).

У межах розгляду питання нормативно-правової регламентації порядку залучення обізнаних осіб оперативними підрозділами Служби безпеки України під час виявлення, припинення або розкриття ними злочинів доцільно дослідити її особливості й стосовно інших правоохоронних органів.

Так, п. 10 ст. 10 Закону України «Про міліцію»¹ було передбачено повноваження міліції проводити криміналістичні дослідження за матеріалами оперативно-розшукової діяльності, забезпечувати у встановленому порядку участь спеціалістів криміналістичної служби в слідчих діях. Серед недоліків цього пункту слід виокремити обмеження проведення під час оперативно-розшукової діяльності виключно криміналістичних (а не експертних) досліджень і залишення поза своєю увагою навіть згадувану в зазначеному положенні участь спеціалістів криміналістичної служби. Указані звужені рамки залучення обізнаних осіб можна пояснити тим, що законодавець розмістив положення щодо використання спеціальних знань у статті, котра регламентує обов'язки, а не права міліції.

Більш вдало можливість залучення обізнаних осіб відображено в Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України»², у п. 7 ч. 1 ст. 17 якого Національне бюро та його працівники наділені правом для виконання покладених на них обов'язків залучати на добровільній основі, у тому числі на договірних засадах кваліфікованих спеціалістів та експертів, у тому числі іноземців, з будь-яких установ, організацій, контрольних і фінансових органів для забезпечення виконання повноважень Національного бюро. На нашу думку, подібний підхід має стосоватися й інших правоохоронних органів.

Вочевидь, усвідомлюючи важливість використання спеціальних знань у діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів, законодавці низки країн пострадянського простору закріпили зазначене положення в нормативно-правових актах, котрі регламентують порядок здійснення оперативно-розшукової діяльності. Так, згідно з п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону Республіки Казахстан «Про оперативно-розшукову діяльність» від 15 вересня 1994 р.³, при виконанні завдань оперативно-розшукової діяльності органи, уповноважені її здійснювати, мають право використовувати допомогу по-

¹ Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 № 565-XII. *Відом. Верхов. Ради УРСР*. 1991. № 4. Ст. 20 (утратив чинність від 07.11.2015).

² Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2014. № 47. Ст. 2051 (зі змінами та допов.).

³ Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Казахстан от 15.09.1994 № 13. URL: https://zakon.uchet.kz/rus/docs/Z940004000_ (дата звернення: 03.07.2017).

садових осіб і спеціалістів, які володіють необхідними науково-технічними або іншими спеціальними пізнаннями.

Деяко більш розширено порядок залучення обізнаних осіб до діяльності оперативних підрозділів із виявлення, припинення або розкриття злочинів регламентовано в Законі Республіки Туркменістан від 23 серпня 1994 р. «Про оперативно-розшукову діяльність»¹, відповідно до ч. 5 ст. 9 якого при здійсненні оперативно-розшукової діяльності посадові особи уповноважених органів особисто беруть участь в організації та проведенні оперативно-розшукових заходів, користуються допомогою посадових осіб і спеціалістів, які володіють науковими, технічними та іншими спеціальними знаннями, а також сприянням окремих громадян за їх згодою на гласній і негласній основах.

Зазначене положення було взяте за основу при розробленні аналогічної норми у Федеральному законі Російської Федерації від 12 серпня 1995 р. «Про оперативно-розшукову діяльність»² та фактично в незмінному вигляді знайшло своє відображення в ч. 5 ст. 6, згідно з якою посадові особи органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, вирішують її завдання шляхом особистої участі в організації та проведенні оперативно-розшукових заходів, використовуючи допомогу посадових осіб і спеціалістів, які володіють науковими, технічними та іншими спеціальними знаннями, а також окремих громадян за їх згодою на гласній і негласній основах. У подальшому це положення було продубльоване в аналогічних законах «Про оперативно-розшукову діяльність» в ч. 7 ст. 6 Закону Республіки Таджикистан³, із заміною терміна «знання» на «пізнання» – у ч. 7 ст. 16 Закону Киргизької Республіки⁴, а також із заміною термінів «посадові особи» на «співробітники», «окремих» на «інших» – у ч. 6 ст. 11 Закону Республіки Білорусь⁵.

На нашу думку, зазначений підхід доцільно відобразити у вітчизняному законодавстві.

Підсумовуючи наведене, можна зробити такі висновки:

1. Проведене дослідження, у тому числі й аналіз чинного законодавства, дозволили сформулювати висновок про відсутність належної правової ре-

¹ Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Туркменистан от 23.09.1994 № 965-XII URL: <https://track.unodc.org/LegalLibrary/LegalResources/Turkmenistan/Laws/> (дата звернення: 03.07.2017).

² Об оперативно-розыскной деятельности: Федеральный закон Российской Федерации от 12.08.1995 № 144-ФЗ (редакция от 28.12.2010). URL: http://libertarium.ru/1_sormlaw_101 (дата звернення: 03.07.2017).

³ Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Таджикистан от 11.03.2011 № 127. URL: <http://mvd.tj/index.php/ru/zakony-respubliki-tadzhikistan/> (дата звернення: 03.07.2017).

⁴ Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Кыргызской Республики от 16.10.1998 № 131. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/138> (дата звернення: 03.07.2017).

⁵ Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Беларусь от 9.07.1999 № 289-3. URL: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/zakon/zakb0780.htm> (дата звернення: 03.07.2017).

гламентації порядку та форм залучення обізнаних осіб співробітниками оперативних підрозділів на рівні як нормативно-правових актів, котрі визначають основні засади діяльності окремих правоохоронних органів (за винятком Національного антикорупційного бюро України), так і нормативно-правових актів, які регламентують здійснення окремих видів діяльності їх оперативних підрозділів.

2. Законодавчі акти переважної більшості держав пострадянського простору (Республіки Казахстан, Республіки Туркменістан, Республіки Таджикистан, Російської Федерації, Республіки Білорусь та ін.) передбачили можливість використання спеціальних знань у діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів цих країн, зокрема, при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, що свідчить про необхідність закріплення аналогічного за змістом положення в законах України «Про оперативно-розшукову діяльність» і «Про контррозвідувальну діяльність».

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ ОПЕРАТИВНЫМИ ПОДРАЗДЕЛЕНИЯМИ СЛУЖБЫ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Фастовец В. А.

Исследованы некоторые вопросы правовой регламентации в действующем отечественном законодательстве об участии сведущих лиц в оперативно-розыскной деятельности. Сформированы авторские предложения, касающиеся устранения выявленных недостатков путем внесения изменений в действующие нормативно-правовые акты.

Ключевые слова: специальные знания, оперативно-розыскная деятельность, Служба безопасности Украины, специалист, эксперт, сведущее лицо.

PROBLEMS OF THE LEGAL REGULATION OF SPECIAL KNOWLEDGE USE OPERATIVE UNITS OF SECURITY SERVICE OF UKRAINE

Fastovets V. A.

The problematic issues of using scientific, technical, natural and other special knowledge in criminal proceedings for the purpose of revealing, disclosure and investigation of crimes for a long time were always paid with considerable attention as from practical employees, and scientific workers. The actuality of this thematic range is conditioned by constant technical progress, updating of a technical number of scientific, criminalistic and other means which are used during revealing, formalizing and seizure of crime traces, by appearance of new types of expert researches, change of special knowledge forms use in criminal legal proceedings and by many other factors. There was pointed out to the lacks of a legal regulation in the applicable legislation regarding participation of knowledgeable persons in operative-search activity. According to the results of the analysis performed, the author ascertains the absence of such regulation at the level of normative-legal acts defining legal bases for the separate law enforcement bodies activity (except for the National anticorruption bureau of Ukraine), and the normative-legal acts regulating separate kinds of activity of their operative units. In its turn, the similar state of matters can call

into question legality of use of the received results of such activity as proofs in the criminal proceedings. The research of scientific works of professionalists established the absence of the uniform approach to the decision of the specified problematic questions. The paper also studies the level of legal regulation of special knowledge use for achievement of the operative activity goals in the post-Soviet territory countries, in particular, in Republic of Kazakhstan, Republic of Turkmenistan, Republic of Belarus, the Kyrgyz Republic and some other, and there is drawn a conclusion about the presence of the corresponding norms in the legislation of these countries. Taking into account stated, the author proves necessity of formalizing similar provisions in the corresponding normative-legal acts of Ukraine.

Keywords: special knowledge, operational search activity, Security service of Ukraine, specialist, expert, knowledgeable person.

УДК 343.98

О. Ю. Булукув, доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

АЛГОРИТМИ ПРИ ПРИЙНЯТТІ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ

Розглянуто питання щодо застосування математичних знань у ході розслідування злочинів. Проаналізовано використання алгоритмів при побудові: окремої методики розслідування злочину; тактичної операції; при формуванні системи тактичних прийомів. Наголошено на тому, що зазначені алгоритми мають вирішальне значення при прийнятті оптимальних тактичних рішень.

Ключові слова: тактичне рішення; алгоритм; методика розслідування злочину; тактична операція; система тактичних прийомів.

Застосування математичних знань у розслідуванні злочинів дозволяє отримати інформацію, яка надає доказам об'єктивності, що обґрунтовується певними математичними розрахунками. Це сприяє підвищенню ефективності пізнавальних дій, точності отриманих результатів і встановленню об'єктивних фактів відображення певного об'єкта. У криміналістиці це має особливе значення у зв'язку із тим, що від результатів використання математичних знань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій залежить правильність отриманої доказової інформації щодо механізму злочинної події. Об'єктивність розслідування злочину вимагає використання таких методів пізнання, які б сприяли отриманню достовірних даних, незалежно від суб'єктивних особливостей суб'єкта пізнання. У криміналістичній літературі існує думка, що методи в криміналістиці повинні відповідати принципам відтворюваності та повторності результатів криміналістичного дослідження, що є одним із засобів перевірки прийнятого рішення¹ щодо їх використання.

¹ Колдин В. Я., Полевой Н. С. Информационные процессы и структуры в криминалистике. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. С. 88.